

Macht

Cultuur

Toekomst

Hoe Steve Bannon propaganda tot kunst verhief

volg Vrij Nederland

CULTUUR

17 april 2018

Kunstenaar en propagandaonderzoeker Jonas Staal stelde een tentoonstelling samen over Steve Bannon, ex-adviseur van Donald Trump, als filmmaker. 'Voortdurend roept hij ons op om terug te keren naar wat we zijn verloren aan de globalistische elite en aan de immigratie. Maar wat zogenaamd verloren is geraakt heeft in die vorm helemaal niet bestaan.'

Tekst [Mischa Cohen](#)

Beeld Ruben Hamelink

12 tot 14 minuten leestijd

‘Een idiote, bij elkaar gefantaseerde vergelijking tussen een onschuldig gevangenisontwerp en mijn politieke voorkeur,’ noemde PVV-politica Fleur Agema het boek dat Jonas Staal schreef over de parallellen tussen de masterscriptie van architectuurstudente Agema en de politieke ideeën van het Tweede Kamerlid Agema.

Het was niet voor het eerst dat de kunstenaar botste met een politicus. Eerder was hij de bedenker en de maker van de *Geert Wilders Werken*: een serie van 21 bermmonumentjes, samengesteld uit portretten van de politicus, witte rozen en knuffelbeertjes. Geert Wilders was *not amused* door de anonieme kunstwerkjes. Staal gaf zichzelf aan nadat hij het kunstwerk had afgerond en werd vastgezet en aangeklaagd omdat hij met zijn kunstwerk Wilders impliciet met de dood zou hebben bedreigd. Uiteindelijk werd hij vrijgesproken door de Hoge Raad na een rechtsgang van drie jaar die volgens Staal integraal onderdeel was van zijn project. ‘Niet zozeer de serie monumentjes was het kunstwerk als wel het politieke theater dat eruit voorkwam.’

PROPAGANDAKUNST

Kunst als politiek middel bleef Staal bezighouden, als kunstenaar maar ook als wetenschapper en als politiek activist. Hij promoveerde begin dit jaar in Leiden op het proefschrift *Propaganda Art from the 20th to the 21st Century* en houdt zich als oprichter van de artistieke en politieke organisatie New World Summit ook actief bezig met de relatie tussen kunst, democratie en propaganda. In West-Koerdistan (Noord-Syrië) werkt hij samen met Koerdische revolutionairen aan het experiment van een ‘stateloze democratie’, waarvoor hij onder andere een stateloos parlement ontwierp dat op 9 april 2018 opening in de stad Derik.

Nu laat hij in Het Nieuwe Instituut in Rotterdam zien hoe Steve Bannon, voormalig *executive chairman* bij Breitbart News Network en ex-adviseur van Donald Trump, al vóóordat hij in die functies actief werd politieke propaganda bedreef met de films die hij regisseerde en produceerde. Dat project komt rechtstreeks voort uit Staals proefschrift, dat onderzoekt hoe propaganda zich heeft ontwikkeld tot een moderne discipline. ‘Er is erg veel geschreven over propaganda van twintigste-eeuwse dictaturen, maar weinig over propagandakunst in de 21ste eeuw in hedendaagse democratieën.’

‘Steve Bannon is een medeschepper van het Trumpisme van vóór Trump.’

Zijn stelling dat veranderingen vaak eerst via cultuur worden verspreid en dan pas politiek worden, eerst verbeeld en daarna gerealiseerd, kon hij heel goed illustreren met het oeuvre van Steve Bannon, vertelt Staal. ‘Bannon kwam al snel naar voren als een niet per se opwekkende maar wel relevante casus om te laten zien hoe een artistieke verbeelding gedurende een periode van vijftien jaar langzamerhand letterlijk politieke realiteit kan worden. Steve Bannon is een medeschepper van het Trumpisme van vóór Trump.’

Er zijn meer rechtse stokebranden, je kunt de opkomst van Trump niet toeschrijven aan Steve Bannon alleen.
‘Nee, hij is ook niet de man achter de schermen die alles heeft georkestreerd, maar als je zijn pad volgt, zie je hoe het Trumpisme eerst als cultureel idee is ontwikkeld en toen pas politiek is geworden. Dat is de kern van

‘De gedachte dat de achterban van Trump, Wilders en Baudet bestaat uit boze ongeletterden zonder cultuur is volgens mij een misvatting.’

Terwijl je bij Trump niet meteen aan welke kunst dan ook denkt.

‘De gedachte dat de achterban van Trump, Wilders en Baudet bestaat uit boze ongeletterden zonder cultuur is volgens mij een misvatting. Angela Nagle schreef *Kill All Normies*, een analyse van de cultuuroorlog van alt-right, van de kernsymbolen en de narratieven van die beweging. Alt-rechts en de ultranationalisten begrijpen dat je cultuur moet veranderen om politiek iets in beweging te zetten. Zij hebben de afgelopen vijftien jaar het dominante verhaal verteld over wie wij zijn, wie onze vijanden zijn, waar we naar terug moeten. De effectiviteit van zo’n cultureel narratief ontbreekt grotendeels in progressieve hoek.’

Waarom besloot je juist de films van Bannon te gaan onderzoeken?

‘In mijn proefschrift dook hij natuurlijk op als propagandist, strateeg, hoofdredacteur van Breitbart. De campagneleider van Trump die hoofdadviser werd van het Witte Huis en lid van de Nationale Veiligheidsraad. Maar toen ik inzoomde op de jaren negentig van de vorige eeuw, stuitte ik op een heel andere Bannon. Destijds was hij een klassieke Hollywoodliberaal met een Goldman Sachs-achtergrond, manager van klimaatexperiment Biosphere 2, dat onderzoek deed naar klimaatverandering. Hij produceerde begin jaren negentig *The Indian Runner* van Sean Penn, een film gebaseerd op “Highway Patrolman”, de song van Bruce Springsteen, wat binnen Hollywood onder progressief links mag vallen. Hij stond dichtbij het liberale gedachtegoed en bij de elite die hij later is gaan verfoeien. Daarna ging hij ook zelf films regisseren, met een heel andere boodschap.’

APOCALYPTISCHE TREKJES

In de tentoonstelling zijn negen films te zien die Steve Bannon zelf regisseerde, samen met de uitkomsten van het onderzoek naar die films door Jonas Staal. Er is eerder geschreven over Bannon als filmmaker, vertelt Staal, maar dan werd er geen link gelegd tussen die films en zijn politieke ontwikkeling, zijn films werden meer beschouwd als een curiositeit. Staal stelde een intrigerend overzicht samen van tien thema’s die steeds terugkeren in Bannons films, zoals stormen, roofdieren, instortende gebouwen, reischoppers, terroristen, oorlog en dollarbiljetten die worden verbrand, stukgesneden of weggespoeld.

BANKNOTES, ALLE BEELDEN VAN BANKBILJETTEN IN HET VERZAMELDE FILMWERK VAN STEVE BANNON (2004-16) DOOR JONAS STAAL

Het verzameld werk van Bannon heeft apocalyptische trekjes, en dat is nog zacht uitgedrukt.

‘Ja enorm. Hij noemt het zelf kinetische cinema. Het gaat hem erom zijn boodschap via een bombardement van beelden via verschillende kanalen tegelijkertijd verspreiden. Een agressieve vorm van herhaling, om daarmee een gevoel van crisis teweeg te brengen, en zijn publiek daardoor ook vatbaar te maken voor een oplossing die aan het eind van het bombardement naar voren wordt geschoven.’

En die oplossing is pas mogelijk na een vergaande Verelendung, na de Apocalyps?

‘Een Apocalyps is absoluut onvermijdelijk in de ogen van Bannon. Hij gelooft in een cyclisch tijdsverloop via vier “turnings”, vier omwentelingen. De vierde turning is altijd de crisis en de eerste is de wedergeboorte van de natie na de crisis. Voor hem is dat een onvermijdelijke opeenvolging van gebeurtenissen. Crisis en oorlog zijn een noodzakelijk kwaad voor de wedergeboorte van een beschaving – en daar bedoelt hij een witte, christelijke, nationalistische beschaving mee, met een vrije markt.’

Hoe ver zijn we nu gevorderd, zitten we toevallig al midden in die vierde omwenteling?

‘Volgens Bannon bevinden we ons inderdaad in de Fourth Turning. De economische crisis als gevolg van het globalisme en de clash tussen het christelijke Westen en het islamitische Oosten zijn daar volgens hem de zichtbare manifestaties van.’

Moet dat in zijn ogen worden aangejaagd, bijvoorbeeld door zijn films, of is het sowieso onontkoombaar?

‘Als je kritisch in Bannons werk leest, zou je zeggen dat hij zelf een onvermijdelijk slagveld wil creëren dat er anders misschien helemaal niet zou zijn, in die zin is hij een accelerationist. Maar zelf ziet hij het helemaal niet zo. Hij zegt: die omwenteling hoeft niet in gang te worden gezet, het herboren worden van een christelijke natie komt voort uit het natuurlijke verloop van cyclische tijd.’

Zaten die antidemocratische ondergangsvisionen ook in eerder werk van Bannon?

‘Niet echt. Hij heeft wel een rap-musical geschreven met Julia Jones, die nooit is opgevoerd. In die musical heeft hij het laatste werk van Shakespeare, *Coriolanus*, dat gaat over rellen in Rome, verplaatst naar de Rodney King-rellen van begin jaren negentig in Los Angeles. Hij legt een verband tussen de strijd tussen de gangs en de strijd die *Coriolanus* teweegbrengt. Er zitten in dat script clichématige percepties over zwarte cultuur. Zo zou je een link kunnen leggen, zoals acteur Gary Anthony Williams in de *Washington Post* doet, met Trumps perceptie van de

zwarte buitenwijken als een plek van duistere oncontroleerbare driften die niet thuishoren in een democratisch bestuur. Maar ik denk dat wel meer witte Hollywoodliberalen zo'n clichébeeld hadden en hebben van zwarte cultuur.'

'Alleen grote leiders die de visie en de durf hebben om het establishment tegen te spreken en die niet bereid zijn tot concessies kunnen in Bannons lezing het ideaal van de westelijke christelijke beschaving handhaven.'

Waaruit is Bannons apocalyptische gedachtegoed volgens jou ontstaan?

'Er zit een gat in zijn ontwikkeling als filmer en het enige dat dat gat kan opvullen, is 11 september 2001 – ik kan het niet anders zien. Daarna was er een grote omslag en in 2004 maakte hij *In the Face of Evil*, een film over Ronald Reagan. Die biopic over Reagan lijkt te gaan over de strijd tegen het communisme. Maar aan het einde van de film blijkt dat hij eigenlijk wil zeggen: zoals Reagan met het communisme te maken kreeg, zo moeten wij nu afrekenen met het islamistisch terrorisme. *Appeasement* en begrip zullen ons nergens brengen, zoveel is volgens Bannon duidelijk. Elke generatie moet de strijd tegen het kwaad opnieuw aangaan en het kwaad heeft oneindig veel verschillende gezichten. De strijd tegen het beest heet het in die film over Reagan. Dat beest kan de vorm hebben van fascisme en communisme maar het heeft volgens Bannon in onze tijd de vorm aangenomen van islamitisch terrorisme. Alleen grote leiders die de visie en de durf hebben om het establishment tegen te spreken en die niet bereid zijn tot concessies kunnen in Bannons lezing het ideaal van de westelijke christelijke beschaving handhaven.'

STORMS, EEN COMPILATIE VAN ALLE BEELDEN VAN NATUURLIJKE RAMPEN IN HET VERZAMELDE WERK VAN STEVE BANNON (2004-16) DOOR JONAS STAAL

Staal laat in Het Nieuwe Instituut culturele en visuele middelen zien waarmee een nieuw werkelijkheidsbeeld kan worden geschapen. ‘Het gaat er in propagandakunst om wat het meest effectief is, waar het meest dominante culturele narratief mee op te voeren is. Dat kan een film zijn, maar ook een schilderij of een computergame.’

Bannon schildert niet, hoewel hij wel een portret van zichzelf als Napoleon aan de muur heeft hangen. Maar hij is wel geïnspireerd door een computergame.

‘Hij werkte voor een financieel bureau dat zich in Hongkong met games bezighield. Er ontstond een markt voor het kopen en verkopen van digitale *assets* in World of Warcraft. Bannon stapte daarin met steun van Goldman Sachs. Het was geen succes maar Joshua Green, die de Bannon-biografie *Devil’s Bargain* schreef, ziet een verband tussen die eerste ervaring van Bannon met de online wereld en zijn latere internetpropaganda. Bannon zag in *World of Warcraft* een groot aantal gefrustreerde jonge witte mannen, en hij bedacht dat er maar weinig triggers nodig waren om die in te zetten als online campagneleger. Door die computergame ontdekte hij al vroeg de digitale biosfeer die toen misschien nog niet extreem gepolitiseerd was, maar wel die potentie had. Zijn mobilisatie van het alt-right trollenleger dat het de democraten zo zuur mogelijk moesten maken, kwam daaruit voort.’

Vergeleken met die online troepen lijkt het bereik van films beperkt. Hoe succesvol was Bannon als regisseur?

‘Veel haalde de bioscoop niet maar werd meteen op dvd uitgebracht. Het meeste succes had *The Undefeated*, de film over Sarah Palin. Die heeft hij gemaakt toen Sarah Palin nog in beeld was als uitdager van Barack Obama bij de verkiezingen van 2012. Het is een soort vervolg op *In the Face of Evil* over Reagan. In de eerste films van Bannon zie je een filmmaker die op zoek is naar een leider. We staan tenslotte aan de vooravond van de *clash of civilisations*, islamitisch terrorisme, cultureel marxisme, infiltratie in onze instituties en politiek. De Fourth Turning dus. Reagan was meer een nostalgisch personage, maar met de opkomst van de Tea Party en Sarah Palin had Bannon zijn hoofdrolspeelster te pakken.’

‘Bannon is ontzettend goed in het voortdurend omdraaien van de culturele waarden van de tegenstander.’

Palins gedachtewereld sloot meer aan bij die van Bannon dan die van Trump?

‘Zeker. Palin was vooral een anti-establishment kandidaat. Niet links en niet rechts, want de manier waarop ze de markt deels wilde nationaliseren paste helemaal niet in de tot dan toe dominante ideeën van de neocons. Bannon focuste op haar verdediging van christelijke waarden en haar strijd voor een model van economisch nationalisme, haar eerbied voor *family values*, haar strijd tegen islamitisch terrorisme, haar antifeminisme. Bannon houdt van het continu verdraaien van narratieven. Dus zegt links “alt right”, dan zegt hij: het probleem ligt bij “alt left”. Claimt links het feminisme als een ijkpunt dan zegt Bannon, kijk naar de nieuwe leiders van de Tea Party, dat zijn juist sterke antifeministische vrouwen als Sarah Palin. Hij is ontzettend goed in het voortdurend omdraaien van de culturele waarden van de tegenstander.’

Als je denkt aan linkse propaganda in de Verenigde Staten, denk je aan Michael Moore.

‘Bannon noemt Michael Moore een van zijn grootste invloeden, zijn grootste inspiratie. Hij wilde de Michael Moore van rechts worden. Toen hij begon als filmmaker, hadden de progressieve liberalen een cultureel monopolie en Bannon wilde dat monopolie doorbreken. Reagan was voor hij presidentskandidaat werd acteur, hij streed tegen communistische infiltratie in Hollywood in de periode van de koude oorlog, het was een cultureel icoon die een politiek icoon werd. Zijn ontwikkeling verliep langs de lijn die Bannon zelf ook nastreefde: eerst een cultuurverandering tot stand brengen om vervolgens politieke veranderingen te kunnen bereiken.’

ENEMIES OUTSIDE/WITHIN, ALLE BEELDEN VAN ‘TERRORISTEN’ VERKNIPT MET DEMONSTRANTEN EN ACTIVISTEN IN HET VERZAMELDE FILMWERK VAN STEVE BANNON (2004-16) DOOR JONAS STAAL

Schetst Bannon in zijn films ook een nieuwe wereld, een perspectief na de vierde wending?

‘Hij laat die nieuwe wereld zien aan de hand van de oude. De vierde wending gaat volgens hem gepaard met een crisoorlog zoals WOII, en daaruit komt een nieuwe generatie, die nederig is, zijn plek kent ten opzichte van god, waarin familie en gemeenschappelijke waarden vooraan staan, waarin de overheid de markt nationaal bewaakt, maar die markt tegelijkertijd vrij is binnen nationale grenzen, met een sterk leger. “The First Turning” is voor Bannon de eerste generatie na de Tweede Wereldoorlog. Die heeft een crisis en een oorlog doorgemaakt, en de wedergeboorte daarna.’

Dat appelleert aan het verlangen naar eenvoud en solidariteit en een afkeer van extreem kapitalisme.

‘Het raakt zeker aan de fundamentele angsten van de mens van deze tijd die heel eenzaam is, extreem geïsoleerd. Voormalige communale verbanden, of het nu de politiek is of de kerk, en het hele idee van publieke ruimte is verdwenen. Het ideaal van de welvaartsstaat ging ook gepaard met het ideaal van plekken en instituties en publieke gebouwen waar verschillende klassen elkaar ontmoetten. Wij leven nu in een gefragmenteerde en extreem consumptivistische samenleving en het is duidelijk dat dat een model is dat niet houdbaar is – niet als economisch model en ook niet als sociaal model.’

Het idee van die vierde wending leeft dus breder, we hebben allemaal last van apocalyptisch denken, al trekken we verschillende conclusies.

‘Zeker, het is ook lekker simpel om apocalyptisch te denken. Er is een bekende uitspraak van de filosoof Žižek. Hij zegt dat je maar naar Hollywoodfilms hoeft te kijken om te zien dat het makkelijk is om het einde van de wereld te verbeelden in elke denkbare variant, met kometen of aliens en vulkaanuitbarstingen dan wel overstromingen. Terwijl

het bijna ondenkbaar is om te bedenken hoe er ook maar een minimale verandering zou kunnen optreden in het kapitalistische systeem. Een halve eeuw na mei '68 is er nogal wat veranderd als het gaat om onze perceptie van de toekomst. Er zijn bitter weinig narratieven waarin die toekomst nog als beter wordt geschetst dan het verleden. Het dominante verhaal is dat dat niet het geval zal zijn. Ons idee van utopie is heel erg vernauwd geraakt.'

'Bannons visie op de toekomst is steevast gebaseerd op een verwrongen beeld van het verleden.'

Steve Bannon komt wel met zo'n narratief.

'Niet alleen Bannon, veel meer rechtse politici hebben zo'n verhaal. Niet voor niets heeft hij in contact gestaan met Geert Wilders. Nigel Farage van Ukip – die hem trouwens dat Napoleonschilderij cadeau deed – was een van zijn bondgenoten. Bij Front National, tegenwoordig Rassemblement National, heeft Bannon recent nog een speech gehouden, net als bij Lega. Maar de visie op de toekomst is bij Bannon en al die andere partijen steevast gebaseerd op een verwrongen beeld van het verleden. Voortdurend worden we opgeroepen om terug te keren naar wat ooit was, naar wat we ooit hadden, wat we zijn verloren aan de globalistische elite en aan de immigratie. Maar wat zogenaamd verloren is geraakt heeft in die vorm helemaal niet bestaan. Het is een gefictionaliseerd verleden waaruit een toekomstbeeld wordt gevormd, een vreemde, regressieve vorm van science fiction.'

Steve Bannon: A Propaganda Retrospective, kunstenaar Jonas Staal presenteert het eerste retrospectief van de films en het culturele en politieke werk van Stephen K. Bannon. [Het Nieuwe Instituut](#), Rotterdam. Curator: Marina Otero Verzier.

Opening donderdag 19 april, te zien van 20 april tot 23 september.

deel dit verhaal

— lees verder —